

СТАНОВИЩЕ

от д-р Стойка Петрова Пенкова – доцент в ПУ „Паисий Хилендарски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

по: област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки
професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата
докторска програма *Социология*

Автор: *Росица Кирилова Любенова*

Тема: Управляемост на социалистическото всекидневие: „Държавна сигурност“ между свидетелските ретроспекции и официалния дискурс

Научен ръководител: доц. д-р Светлана Темелкова Събева – ПУ „Паисий Хилендарски“

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Със заповед № на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „*Управляемост на социалистическото всекидневие: „Държавна сигурност“ между свидетелските ретроспекции и официалния дискурс*“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма Социология. Автор на дисертационния труд е Росица Кирилова Любенова – докторантка в редовна форма на обучение към катедра „Социология и науки за човека“ с научен ръководител доц. д-р Светлана Събева от ПУ.

Представеният от Росица Любенова комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- протокол от катедрения съвет, свързан с докладване на готовността за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;

- копия на научните публикации;
- списък на забелязани цитирания;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за спазване на специфичните изисквания на съответния факултет.

Познавам Росица Любенова от началото на нейното следване във Философско-историческия факултет на Пловдивския университет. Имах възможността да следя отблизо развитието ѝ в академичното поле като талантив и ангажиран млад изследовател, който се отнасяше изключително отговорно не само към собственото си интелектуално развитие, но и към това на академичната общност, към която принадлежеше. Като студент, докторант, а после и като хоноруван преподавател в катедра „Социология и науки за човека“, Росица Любенова се превърна във важен медиатор между студенти, докторанти и преподаватели. Смятам, че тъкмо нейната аналитичност, любопитство и сериозна мотивация за придобиване на задълбочени познания са качествата, които ѝ помогнаха смело да навлезе в трудното и трънливо изследователско поле, свързано с проучването на архивите на Държавна сигурност - често дискутирани в публичното пространство, но сякаш недостатъчно проблематизирани като сериозен изследователски проблем.

2. Актуалност на тематиката

В контекста на съвсем скорошните обществени дебати и спорове относно демонтирането на Паметника на Съветската армия, е повече от очевидно, че битката за миналото още продължава. Над 30 години постигането на разбиране за обществото, в което живяхме преди 1989 г., все още остава трудно както за нас като наследници на противоречивото му наследство, така и за изследователските перспективи, които искат да представят негов рефлексивен и правдив прочит. Дисертационният труд на Росица Любенова има такова намерение с ясно заявената си цел „да допринесе за по-пълноценното и плътно разбиране на нашия опит, за сенсibiliзирането на нас, които, като наследници на едно вече отминало настояще, тук-и-сега се опитваме да разберем там-и-тогава“ (с. 18). Смятам, че макар дълго писана и отложена във времето, дисертацията се оказва повече от съвременна и актуална, намесвайки се в дебата за паметта и наследството на социализма чрез опита си да проблематизира управляемостта на социалистическото всекидневие в контекста на структурите на Държавна сигурност.

3. Познаване на проблема

Росица Любенова има дългогодишен опит като изследовател на социалистическото всекидневие, който датира още от разработването на дипломната ѝ работа в бакалавърската програма „Социология“. Дисертацията надгражда този изследователски опит и задълбочава проучването. Докторантката познава и цитира автори и изследвания, които са основни за

проблематиката на настоящия труд. Свидетелство за това са упоменатите в дисертационния труд 186 библиографски заглавия на български, руски, италиански, английски, френски и испански език. Наред с това особено внимание заслужава богатият изворов материал, върху който стъпват направените анализи и изводи – проучени са огромен брой архивни единици от архива на Държавна сигурност, официални вестници от изследвания период, документални сборници и други. Ако вземем предвид и архива на т.нар. „свидетелски ретроспекции“, както и емпиричните данни от направените от дисертантката „наративни интервюта със социоаналитични елементи“, можем да кажем, че предложеният за защита дисертационен труд почива на многомерни и плътни емпирични данни, през които се интерпретира изследователският проблем.

4. Методика на изследването

Дисертацията проблематизира *управляемостта* на социалистическото всекидневие в контекста на определени ситуации на биополитическо и дискурсивно конструиране, проследявайки измеренията ѝ в документите на Държавна сигурност. Представен е успешен рефлексивен опит за преработващо и съчетаващо засрещане в полипарадигмална перспектива на методологическите инструменти на фукоанската биополитика и управляемост, бурдийовистката теория на практическата логика, некласическия дискурс-анализ, социоанализата на самонаследяването („като теория *in statu nascendi*“, с. 13), историческата социология на социализма (макар тя да остава заявено, но недостатъчно инструментализирано понятийно поле), разбирането на Юрген Щрауб за трансгенерационно предаваната травма. Всички тези инструменти са методологическата призма, през която сложният емпиричен терен придобива своите теоретични проблематизации. Използваната от дисертантката методология следва принципите и приоритетите на катедра „Социология и науки за човека“, насочени към преодоляване на границите между фундаментална теория и емпирично изследване, критически удържайки сложните преходи между теоретична и емпирична практика и предлагайки аналитични интерпретации на многопластовия изследователски предмет; предмет, който по самата си противоречивост не предполага използването на едномерна изследователска стратегия, а изисква полипарадигмален заход към него.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите

Ще маркирам няколко пункта в дисертацията на Росица Любенова, които ми се струват важни и приносни.

На първо място ще посоча силата на основната теза, поставена от докторантката, с която ни казва не само че „социалистическите хора под въздействието на властовите инструменти, използвани от държавното управление и прицелени към тяхното всекидневие преживяват социално страдание и са субекти на травматичност, която има трансгенерационни характе-

ристики“ (с.10), но и прави опит за „диагностициране на травмите“ чрез изграждане на концептуална мрежа, в която да бъде описана т.нар. „унаследена уязвимост, предадена от родителското поколение, в противоположност на т.нар. усвоена уязвимост, която не произтича от действията, схващанията, изказванията или увлеченията на анализирания“ (автореферат, с. 28). Предлагайки „преобърнатата гледна точка към престъпленията срещу всекидневието, произведена посредством опита за *вслушване* в и *разбиране* на споделеното от понасящите тези престъпления“ (стр. 11), дисертантката поставя акцент върху всекидневието като „специфична сфера на ранимост“, описвайки множество конкретни проявления на състоянието на уязвимост – например смяната на социалната позиция от „враг на народа“ до „редовен член на ОФ“ (с. 159); „усещането за провал, което произлиза от самата биография и от невъзможността тя да бъде заличена или коригирана според новите условия“ (с. 160); премълчаването като стратегия за оцеляване (с. 161); смяната на името като стратегия за налагане на нова идентичност (с. 163) и т.н.

Оттук и другият важен момент в дисертацията, а именно: в опита си да направи плътно описание на социалистическото всекидневие, Росица Любенова се спира в детайли на перформативните ендогенни практики, чрез които се „придава и отнема идентичност“, приписва се „настояще на миналата същност“, отказва се „бивш(ост) на проучваните лица“ (с. 100). Тези практики са систематизирани в различни „афективни полета“ (с. 102) – на срама, страха и вината; на гордостта, удовлетворението и задоволството; на възмущението, мълчанието и отричането (пак там). Проведената във втора глава реконструкция на двата типа дискурси, имаща за цел да открие „имплицитното присъствие и намеса на Държавна сигурност в [социалистическото] всекидневие“, е прецизна. Внимателно са описани начините, по които се разгръща афективната история както на официалния дискурс на Държавна сигурност, така и на дискурсите на всекидневното (само)описание на травматичния опит и социалната уязвимост. Тук специално внимание ще обърне на методологическото описание на т.нар. „наративни интервюта със социоаналитични елементи“ като „своеобразна терапевтична техника“ (с. 111). Отличавайки ги едновременно от социоаналитичното и наративното интервю и съчетавайки елементи и от двата типа, дисертантката е успяла да намери мярката в използването на различните методологически инструменти, оставяйки вярна на собствената си компетентост и без да изкривява изследователската си перспектива.

Мога да обобщя, че работата на Росица Любенова едновременно следва няколко линии. От една страна предлага теоретичен модел, чрез който да се мислят ключовите за дисертацията понятия „*управляемост*“ и „*социалистическо всекидневие*“ и който да реконструира изследователския обект през историческите биополитически и дискурсивни превъплъщения на тези конструкции и форми на „социално инженерство“. От друга страна, дисертацията инсценира срещи, засреща различните гледни точки на дейците, описва места, дискурси, стратегии, чрез които откроява проблеми и указва възможни аналитични решения. Това се постига

чрез пространно въвеждане в текста на казуси от документи, авторски свидетелства, архивни данни и т.н., което не е самоцелно, а служи като инструмент, чрез който свидетелствата на живеещите „социалистическото всекидневие“ го очертават пред нас като живо поле на взаимодействие.

6. Преценка на публикациите и личния принос на докторанта

В пакета документи са отбелязани 6 самостоятелни публикации, 2 от които са в индексирани бази данни (Scopus, WoS). Няма съмнение, че публикациите са авторски и представят различни аспекти от дисертационния труд. От автобиографията се вижда, че докторантката има още 4 публикации в реферирани научни издания, а резултатите от изследването са представени на 14 научни форума, 4 от които международни. Росица Любенова участва и в 8 научно-изследователски и приложни проекта. Публикациите и научно-изследователската активност на Росица Любенова несъмнено показват теоретичното ѝ израстване и натрупване на важни компетентности в изследователското поле.

7. Автореферат

Авторефератът е направен съгласно изискванията на *Правилника на развитие на академичния състав на Пловдивския университет* и вярно и коректно отразява общата характеристика на дисертационния труд, структурата, обема и съдържанието му, както и научните резултати и изводи, представени в него. Приносите са добре формулирани.

8. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

На този фон бих поставила един обобщен въпрос към докторантката, който е по-скоро резултат от интересните анализи на двата типа дискурса, направени от нея, и в никакъв случай няма за намерение да омаловажи безспорните постижения на дисертационния труд. Ако процесът на постигането на символна ефикасност на официалния социалистически дискурс е съпътстван от, както казва Росица Любенова, „качествено обучение на кадрите на Държавна сигурност с цел безпогрешно откриване на границата между „ние“ и „те“, а оттук и на „разчертаване на социалното пространство“ и маркиране на ясната граница между „ние“ и „те“, така че да се противопоставят „легитимните „социалистически“ ценности на „вражеските“ изказвания и практики, които естествено се оказват в полето на нелегитимното“ (с. 140), как тогава все пак са възможни и възможни ли са изобщо дискурсите на съпротивата? С други думи как се пораждаат „точките“ на съпротива, чрез които се дефинира социалистическата власт (и в частност властта на Държавна сигурност) „отвъд“ нейните граници? Вероятно освен легитимния „порядък на дискурса“ (Фуко), в такива точки ще просветва и неговия „безпорядък“, т.е. хетерономността му, това че има агенти на практиката, които могат да поставят под въпрос неговите граници и да разширят полето му на действие отвъд „легитимните

„социалистически“ ценности“. Както ни казва самия Фуко, във от тези граници има отхвърлена „цяла една тератология за знанието“, която няма как да не безпокои, „защото тайно подкопав[а] езика, защото преч[и]да се наименува това и онова, защото прекършв[а] родовите имена или ги объркв[а], защото предварително разрушав[а] „синтаксиса“, и то не само този, който гради изреченията, но и онзи, по-трудно уловимия, който кара да се „държат заедно“ (едни до или срещу други) думите и нещата...“ (Фуко, *Порядъкът на дискурса*). Мисля, че би било много интересно в по-нататъшните си изследвания Росица Любенова да се насочи в тази посока, за да направи видими механизмите на това подкопаване.

Препоръчвам бъдеща публикация на дисертацията като книга, която да запознае не само специализираната научна публика, но и широката общественост с интересните анализи, направени в нея.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на Росица Кирилова Любенова съдържа научни и научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания на *Закона за развитие на академичния състав в Република България* (ЗРАСРБ), *Правилника за прилагане на ЗРАСРБ* и *Правилника на ПУ „Паисий Хилендарски“*. Дисертационният труд показва, че докторантката притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения в областта на социалните науки като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята положителна оценка за представения дисертационен труд. За научните приноси и постигнатите в него резултати предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Росица Кирилова Любенова в област на висше образование: *3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата*, докторска програма *Социология*.

25.03. 2023 г.

Изготвил становището:

(подпис)

Доц. д-р Стойка Пенкова